

Klaipėdos krašto istorinės kapinės: tarp istorijos ir dabarties

Doc. dr. A. Baublys

Klaipėdos universitetas

Baltijos regiono istorijos ir archeologijos
institutas

Klaipėdos krašto senosios kapinės

- Klaipėdos kraštas turtingas istorinės praeities palikimo požiūriu. Viena iš jo sudėtinių dalių, kuri išsamiai ir daugiaplaniai atspindi šio krašto istoriją ir čia gyvenusių žmonių kultūrą yra senosios Klaipėdos krašto kapinės, kurios nepaisant išaugusio susidomėjimo jose esančiais artefaktais, dar nėra iki galo ištirtos.
- Klaipėdos kapines tyrė Klaipėdos universiteto lituanistas Jurgis Mališauskas, muziejininkas Dionyzas Varkalis, kauniečiai mokslininkai Marija ir Martynas Purvinai, vilnietis akademikas Domas Kaunas ir daugelis kitų mokslo ir kultūros veikėjų. Jų sukaupta ir fiksuota medžiaga sudaro itin vertingą sandaugą jau išnykusio paveldo artefaktų, kurie atskleidžia šios paveldo dalies spartų ir negrižtantį nykimą.

Klaipėdos krašto senosios kapinės

- Pradedant 2006 metais sisteminius kapinių tyrimus pradėjo ir Klaipėdos universiteto Baltijos istorijos ir archeologijos instituto mokslininkai. Finansuojant Lietuvos mokslo tarybai, 2012 – 2014 m. buvo vykdomas tarpdisciplininis projektas „Klaipėdos krašto etnokonfesinio paveldo tyrimai, sukuriant geografinę informacinę sistemą“ (VAT-12018)
- Projekto tikslas – tirti sparčiai nykstantį krašto etnokonfesinį paveldą, jo jungtis su Lietuvos bei Europos kultūrine savastimi; atskleisti paveldo bendrybes ir skirtumus, kaupti duomenis tolesniems moksliniams tyrimams, skatinti regiono paveldo integraciją į bendrą Lietuvos kultūrinio ir konfesinio paveldo visumą puoselėjant įvairių tautybių ir kultūrų paveldą.
- Projekto uždaviniai – fiksuoti, tirti, registruoti, sisteminti, inventorinti, kompleksiniu būdu apskaityti ir apjungti vienoje tarpdisciplininėje geografinėje informacinėje sistemoje etnokonfesinius ir gamtinius artefaktus, kurie ryškiausiai apčiuopiami istorinėse krašto kapinėse. Suprojektuoti bei realizuoti konfesinio paveldo media duomenų saugyklą taikant GIS ir WEB technologijas .

Klaipėdos krašto senosios kapinės

- Tyrimą aktualizuoja šie veiksniai:
- - Sparti Klaipėdos krašto urbanizacija, žemės gražinimo politika, intensyvėjanti žemės ūkio, pramonės veikla bei alternatyviosios energetikos plėtra negrįžtamai ir dinamiškai keičia visą regiono kultūrinį kraštovaizdį.
- - Nevykdoma sisteminga istorinių Klaipėdos krašto kapinių mokslinė, paminklosauginė, gamtinė ir žemėtvarkinė inventorizacija, detali apskaita, faktinės kapinių būklės kaitos monitoringas.
- - Intensyvi žmogaus veikla sudaro prielaidas nepaisyti sanitarijos normų tose teritorijose, kur buvo laidojamos 1709-1711 metų Didžiojo maro ar kitų epidemijų aukos.
- - Kaip parodė tyrimai, senųjų kapinių aplinkoje, labiau negu bet kur kitur gali būti aptinkama vertingų dendrofloros atstovų, retųjų Lietuvos floros, taip pat invazinių augalų rūšių. Gauti tyrimų duomenys papildė LR Augalų genų banko duomenų bazę.

Klaipėdos krašto senosios kapinės

- Viena iš aktualiausių problemų, kuri iškilo visuomenės ir šios kultūros paveldo dalies santykiuose yra įvardinama gana tiesiogiai teiginiu „savas – svetimas“. Būtent šiame teiginyje glūdi visa eilė praktinio elgesio motyvų, kurie ilgus pokario dešimtmečius lėmė vietos gyventojų (naujakurių) požiūrį ne tik į visą šio krašto kultūrinį paveldą, bet ir į greta jų egzistuojančias kapines – krašto gyventojų atminties saugyklą.
- Takoskyrą didino ne tik konfesinis motyvas, bet ir laidojimo paminkluose esantys įrašai, tiksliau jų forma – gotiškas šriftas, kuris naujakuriams buvo neįskaitomas ir asocijavosi su vokiškumu bei vokiška kultūra, todėl jau nuo pat pirmųjų dienų į šį paveldą buvo žiūrima kaip į vokišką, t.y. svetimą. Tenka konstatuoti, kad ir iki mūsų dienų, šis požiūris daugumai naujakurių ir jų palikuonių liko tvirtai įsirežęs į jų sąmonę ir tapo stereotipu, mąstymo kliše.

Klaipėdos krašto senosios kapinės

- Šiuo metu visame Klaipėdos krašte apytikriai yra apie 1000 senųjų kapinių.
 - Kapinės yra skirstomos į:
 - ❖ Neveikiančias (bet koks laidojimas yra draudžiamas);
 - ❖ Riboto naudojimo (gali laidotis tik asmenys, kurių artimieji yra palaidoti šio tipo kapinėse);
 - ❖ Veikiančias (reguliariai vyksta vietos gyventojų laidotuvės);
- Iš sovietmečio daugeliu atveju paveldėtas požiūris niekur nedingo ir pasireiškia dar ir šiandieną įvairiomis problemomis:

Problemos

Atskirtos nuo pravažiuojamų
kelių

Apsunkintas priėjimas

Problemos

Sulaukėjusios augmenijos
užgožtos

Atsidūrusios pramoninių zonų
kaimynystėje

Problemos

Prastai prižiūrimos

Sunaikintos pokario
laikotarpiu

Problemos

Nykstančios savaime

Laiko ir žmogaus
nerūpestingumo ardomos

Problemos

Siaubiamos vandalių

Paverstos vaikų žaidimo
aikštelėmis

Problemos

Pakliuvusios į namų ūkio
valdų teritorijas

Išniekintos “lobių”
ieškotojų

Problemos

Nepaisoma servitutų paliktos kelių
prievolės

Privačios žemės savininkų
neprižiūrimos

Problemos

Epizodiškai prižiūrimos.
Žardė

Paverstos pramogų vietomis

Problemos

Tapusios “džiunglėmis

Sezoniškai neprieinamos dėl
intensyvaus ūkininkavimo

Dubens kaulai įbetonuoti į elektros atramos atstatimą

Dekoravimai neatlikus polichrominių
tyrimų, panaudojant šiuolaikinius dažus

NEKOKYBIŠKA TVARKYBA

NEKOKYBIŠKA TVARKYBA

NEKOKYBIŠKA TVARKYBA

PROBLEMOS

- XX a. aštuntame ir devintame dešimtmečiuose (1971-1990 metai) Klaipėdos krašto kapinės patiria vis labiau stiprėjančią vandalizmo bangą, kurios esminiu momentu buvo antkapinių paminklų ir kryžių daužymas ir laužymas iš to nesiekiant jokios apčiuopiamos naudos.
- Padėtis keičiasi devintojo dešimtmečio pabaigoje ir amžių sąvartoje, kai šie objektai patyrė kelias vandalizmą susijusių su naudos ieškojimu bangas. Pirmiausia stambesnių gyvenviečių ir miestų prieigose, o vėliau ir atokiose vietovėse pasidarbavo kapinių plėšikai, kurie išrausdavo kapavietes ieškodami tariamai prie palaikų esančių vertingų daiktų (auksiniai dantys ir t.t.), juos jau mūsų dienomis pakeitė „juodieji archeologai“, kuriems bet kokio artefakto radimas yra tiesiogiai sietinas su galimo pelno jį parduodant gavimu.
- Kitai bangai tenka priskirti tuo pačiu metu suklestėjus juodojo ir spalvotojo metalo supirkimui, ekonominių ir socialinių marginalų veiklą, vagiant ir pridurdant į metalo supirktuves kapinėse esančius iš metalo gamintus artefaktus (metaliniai kalti ir lieti kryžiai, antkapiai, epitafijos bei tvorelės).

PROBLEMOS

Priešingai nei būtų galima tikėtis, Klaipėdos krašto kapinės laidojimai nenutrūksta ir šiuo metu. Čia savo artimuosius laidoja, kad ir neskaitlingi vietos gyventojai, kurie dėl įvairių likimo apystovų liko šiame krašte.

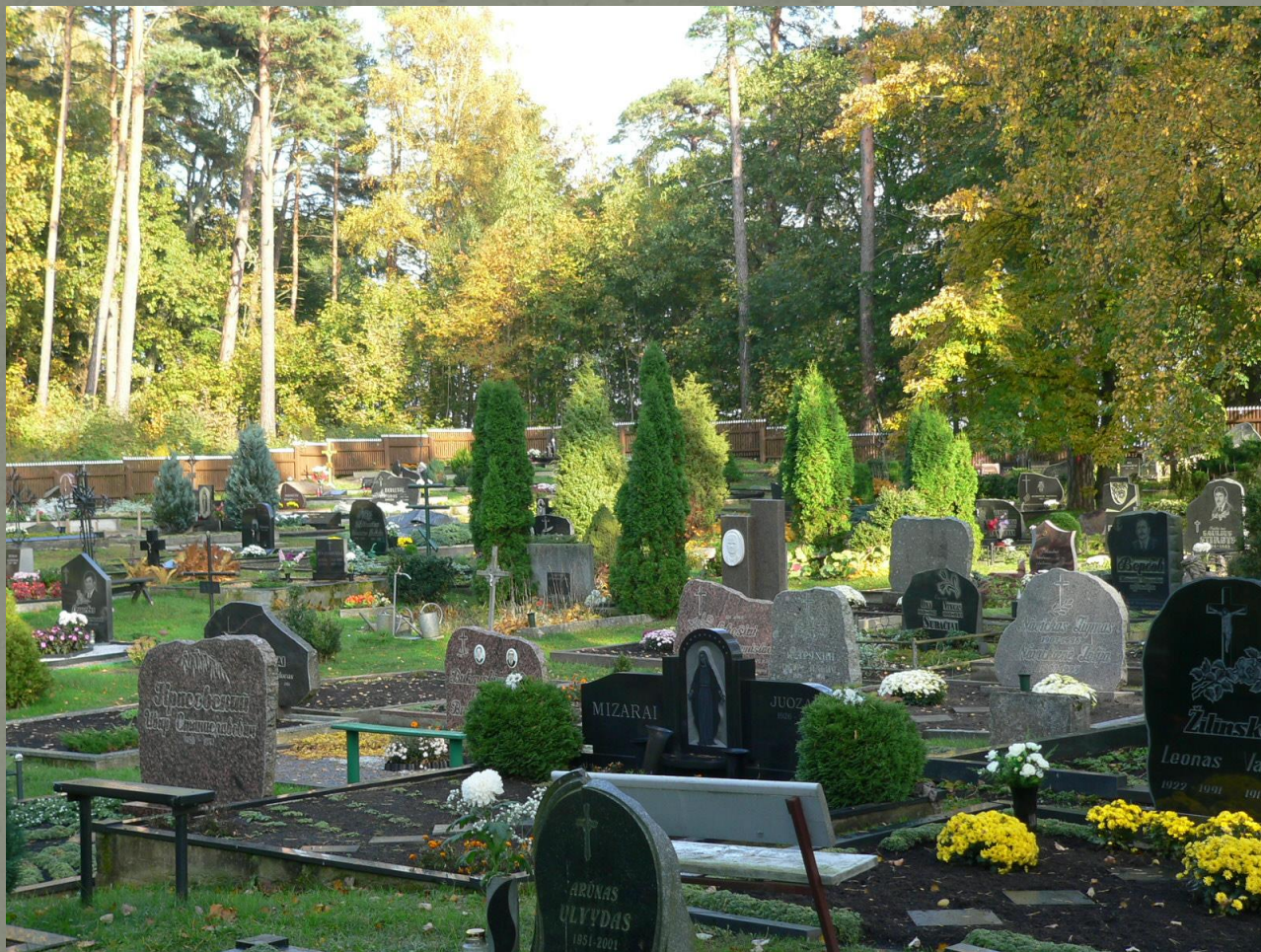
Nors veikiančių kapinių skaičius nėra didelis, neveikiančių kapinių taip pat yra sąlyginai nedaug, tad didumą sudaro riboto naudojimo kapinės.

- Šiam paveldui grėsmę kelia formaliai nesutvarkyti juridiniai šių kapinių priklausomybės aspektai, kuriu centru galima būtų įvardinti faktą, kad formaliai priklausydamos vietos savivaldos jurisdikcijai, kurių teritorijoje jos yra, šios kapinės didžia dalimi nebėra savivaldos institucijų balanse, todėl, net esant palankiai paminklosauginei politikai, jų apsauga, ten esančių artefaktų ipamiklinimu, jų priežiūra, apskaita ir kitais teisinių veikų aspektais, formaliai nėra tiesiogiai už jas atsakingų valstybės institucijų.

PROBLEMOS

- Greta šių neigiamų procesų negalima nepastebėti ir kai kurių vietos naujakurių teigiamų savivokos pokyčių. XX a. aštuntame ir devintame dešimtyje naujieji šio krašto gyventojai, ypač tie, kurie čia gimė ir užaugo po karo, ėmė laidoti savo artimuosius dar veikiančiose senosiose kapinėse arba greta senųjų (Rusnė, Rukai ir kt.) pradėjo steigti naujas kapines. Būtent laidojimas senosiose kapinėse akivaizdžiai parodo akulturacinių procesų įtaką naujiesiems krašto gyventojams ar bent tam tikrai jų daliai. Kapinėse jie pasireiškė panašių savo forma, o kai kada ir dekoru siužetais paminklų statymu, tiesa iš visai naujų medžiagų, dažniausiai juodo ar paprasto šlifuoto lauko granito. Ši pusiausvyra yra labai trapi, todėl siekiant išsaugoti ją vietos savivaldos ir paveldosaugos struktūros turėtų reglamentuoti ne tik laidojimo, bet ir paminklų statymo tvarką. Tai būtina ne tik siekiant išsaugoti senųjų kapinių autentiškumą ar tam tikrų laidojimo vietų istoriškumą ir jų paveldosaugine vertę, bet ir viso šio krašto kultūrinio landšafto visumos vienovę, kuri kaip tai atsitiko Karklės ar Juodkrantės etnografinėse kapinėse yra labai lengvai pažeidžiama.

Senosios Juodkrantės kapinės

Ką ir kaip prarandame?

Mediniai kryžiai

Ažuolinis, be jungimo
vinies sujungtas kryžius

Įrašas ažuoliniame
kryžiuje

Mediniai kryžiai

Naujai pagamintas medinis, lakuotas kryžius, kuris imituoja metalinio, lieto kryžiaus, formą.

Įrašas kryžiuje

Antkapiai

Šiuolaikinė, kultūriškai
svetima kapavietė

Šiuolaikinis paminklas

PAMINKLAI

Naujadaras su tradicinio
kaltinio kryžiaus atvaizdu

Naujadaras nesilaikant
tradicijos

PAMINKLAI

Naujas paminklas

Naujas paminklas

PAMINKLAI

Atnaujinta sena
kapavietė

Neagresyvus naujadaras

VIETOJE IŠVADŲ

Paminklinis statusas ir šeimininko klausimas

- Formaliai, dauguma kapinių (ne visos, nes nėra jokių vieningų atrankos kriterijų, o kai kur apie jų egzistavimą paveldosaugininkai neturi žinių) yra įrauktos į laikiną saugomų, dažniausia vietinės reikšmės, paminklų sąvadą.
- Iki šiol liko neišspręstas šios rūšies paveldo objektų savininko klausimas. Ligi Sovietų sąjungos žlugimo, šie objektai buvo DŽDT vykdomųjų komitetų struktūrinių padalinių balanse. Žlugus sovietų sąjungai, formaliai daugelis dalykų perėjo į vietos savivaldos rankas, tačiau teisiškai, kapinės nebuvo perduotos ar kitaip įformintos tiek rajonų, tiek seniūnijų, balanse. Taigi „de facto“ jos yra, bet „de jure“ jų nėra, nes iškilus pvz. leidimo laidoti, žemės gražinimo, privažiavimo kelių ar servitutų reikalavimų vykdymo kontrolės ar kapinių niokojimo faktams, formaliai jos neturi savininko, kuris ne tik būtų atsakingas, bet teisiškai galėtų pareikšti pretenzijas dėl jų naikinimo ar kitų atvejų susijusių su jų priežiūra ar būklės palaikymu. Blogiausia, kad šiuo metu teisiškai nėra institucijų, kurios galėtų praktiškai imtis žingsnių apsaugant jas nuo niokojimo ar naikinimo.

Žemės reformos padariniai.

- Vykdam žemės reformą, dalis kapinių atsidūrė gražintinos žemės plotuose, pakliuvo į miestų plėtros zonose numatytas individualios statybos zonas, nors pačios kapinės niekada nėra buvusios privačioje žemėje ir nebuvo privačia nuosavybe.
- Neretai galima matyti, kad naujiems žemės savininkams suformuoti servitutai arba nebuvo nustatyti, arba nėra vykdomi, todėl ne tik nepaliekami priėjimai ar privažiavimai, bet keliama papildomi trikdžiai norint patekti į šių objektų teritoriją.
- Servitutais nėra pakankamai aiškiai nustatytos prievolės prižiūrėti šiuos objektus, nėra suformuoti ir reikalavimai, kaip tai reiktų atlikti. Nesant visuomeninio savininko, nėra ir galimybės piktybiškai naikinančius kapines ar trukdančius į jas patekti asmenis priversti vykdyti servitutų reikalavimus ar iš naujo juos suformuoti ten, kur jie nebuvo nustatyti.

Aplinkosauginės normos.

- Kapinės nėra pakankamai aiškiai paženklintos, nenustatytos jų ribos, bei nėra jų apsauginių sanitarinių zonų, kurios ribotų žmogaus veiklą, tad realiai, atsižvelgiant į šiame krašte buvusias maro ir kitas epidemijas, jų aukų palaidojimus, bei galimai jų teritorijoje net ir atsitiktinai vykdomus žemės darbus, jos tampa potencialiais bakteriologinio užkrato potencialiomis zonomis, o greta kapaviečių kasami šuliniai ar formuojamos vandenvietės, gali tapti pavojingos netik faunai, bet ir žmogui.

Kapinių statusas ir jų paskirtis.

- Tai viena iš aktualiausių problemų.
- Egzistuoja susiklostęs stereotipas, kad didžioji dauguma šių kapinių yra apleistos ir nenaudojamos bei neprižiūrimos. Ekspedicijų rezultatai byloja priešingai. Nors pačios kapinės yra smarkiai apleistos, didžioje jų dalyje tebėra prižiūrimi kapai, kur pageidauja laidotis artimi giminaičiai ar net asmenys šiuo metu gyvenantys Vokietijoje (pvz.: Karklė, Bitėnai, Plikiai ir kt.), net dalis naujakurių palikuonių išreiškia norą turėti galimybę laidoti savo artimuosius greta jų gyvenviečių esančiose kapinėse. Tokiu būdu reikia aiškiai įvardinti kapines, kuriose gali būti laidojama, kurios turi ribotą veikimo statusą, o kurios yra uždarytos. Reglamentuojant laidojimo tvarką, bei paminklų statymo sąlygas, dalį šių kapinių būtų galima ir toliau naudoti pagal jų paskirtį.

Paveldosauginė inventORIZACIJA.

- Krašto kapinėse nėra atlikta sisteminė ten palaidotų asmenų apskaita bei neišryškinti istorinę ar meninę vertę turintys palaidojimai, nenustatyta krašto istorijai svarbių asmenų (politiniai, kultūriniai veikėjai, mokytojai, kunigai, girininkai ir t.t.) palaidojimai. Nesaugomos jų kapavietės, kurios neretai tampa vandalizmo aukomis ar tiesiog (Rusnės atvejis) naujų palaidojimų vieta.

Laidojimo tvarkos ir paminklų statymo reglamentas.

- Tikslinga būtų atsižvelgiant į šiame regione susiklosčiusias laidojimo paminklų tradicijas, parengti reglamentą, pagal kurį, naujai laidojant senosiose kapinėse, statomi paminklai ir jų technologijos atitiktų ir neardyėtų esamo paminklų ansamblio visumos ir vienovės.
- Visų šių problemų kompleksinis spendimas turėtų būti parengtas derinant mokslininkų, vietos savivaldos, aplinkos apsaugos ir paveldosaugos struktūrų bei žemėtvarkos tarnybų pastabas ir atsispindėti vieningai parengtame ir suderintame reglamente.

DĒKOJU UŽ JŪSU DĒMESI